

พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามพระธรรมวินัย

BUDDHISM AND ENVIRONMENT CONSERVATION ACCORDING TO THE BUDDHIST RULES OF LAWS

พระชลญาณมุนี (สมโภช ธมฺมโกชโช) *

Ven. Phrachonranmunee (Sompoch Dhammabhojjo)

บทคัดย่อ

พระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และถนอมธรรมชาติ ตามพระธรรมวินัย เป็นกฎระเบียบที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้น เพื่อใช้ปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นสังคมตัวอย่างที่ดีแก่ประชาชนในการดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายให้สอดคล้องสัมพันธ์กับกฎของธรรมชาติและสภาพแวดล้อม เป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไปด้วย ทั้งปฏิบัติตนให้บรรลุคุณธรรมด้วย จึงได้ประโยชน์ทั้งสองทาง คือประโยชน์ของพระวินัยต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและประโยชน์ต่อสังคม เมื่อพระสงฆ์ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัยแล้วย่อมทำให้สังคมนั้นๆ อยู่อย่างสงบ ไม่เดือดร้อน จึงพอประมวลประโยชน์ของพระวินัยที่มีต่อสังคม ดังนี้ ได้แก่ (๑) ช่วยสร้างความมีระเบียบวินัยให้แก่สังคม โดยพระสงฆ์ปฏิบัติเป็นตัวอย่าง (๒) เมื่อภิกษุไม่ตัดไม้ทำลายป่าก็ส่งผลให้สังคมอยู่อย่างสงบสุข (๓) ทำให้ประชาชนเกิดศรัทธาเลื่อมใสในการประพฤติปฏิบัติของพระสงฆ์และปฏิบัติตาม จะเห็นได้ว่า ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความสำคัญต่อชีวิตของมวลมนุษย์ สัตว์และพืช โดยการไม่ทำลายให้เสียความสมดุลทางระบบนิเวศวิทยา พระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของสังคมมนุษย์ และมีพระวินัยเป็นกฎระเบียบในการดำเนินชีวิต พระวินัยที่พระสงฆ์รักษานี้สอดคล้องกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากน้อยเพียงใด สามารถประยุกต์ใช้ได้มากน้อยแค่ไหน การที่พระสงฆ์จะเป็นนักอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมผิดพระวินัยหรือไม่ คำตอบนี้อาจหาได้โดยการเปรียบเทียบสาระสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับพระวินัย

คำสำคัญ : พระพุทธศาสนา, การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม, พระธรรมวินัย

ABSTRACT

Buddhism has played a key role in the conservation and preservation of nature according to the rules of Buddhist law that Buddha legislated to use as the

* เจ้าอาวาสวัดอุทกเขปสีมาราม อำเภอพนสนิม จังหวัดชลบุรี

regulations for Sangha administration and to set a good example for people to live their lives in moderation coinciding with the law of nature and environment. To live the life according to the laws of nature is the way to protect the nature and environment as well as Dhamma practicing which is the beneficial for both the nature and the society. When monks practiced according to the Vinaya, the society would be peaceful and trouble-free. This could be said that the benefits of Vinaya, the rules and regulations to the society would be as follows;(1) creating the disciplines for society by the good examples from the monks,(2) When monks do not destroy forests, this would induce peaceful and harmonious living in society and (3) to give faith and confidence in the conducts of the clergy and follow the example. It can be seen that natural resources are important to the lives of human beings, animals and plants. They must be kept in the equilibrium of ecological system. Monks are one part of society living their lives according to the Vinaya, the rules and regulations. The Vinaya by which the monks abide must coincide with the laws of nature and environment. How much can Vinaya be applied to the laws of nature and do monks who protect and conserve the nature and environment break the Vinaya or not ? The answer could be found by comparison of the natural and environmental contents with that of the Vinaya, the rule and regulations.

Keywords: Buddhism, environmental conservation, the discipline, Vinaya.

๑. บทนำ

การแสวงหาโมกขธรรมหรือการหลุดพ้นขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ทรงเริ่มต้นที่มุ่งตรงสู่ป่าเพื่ออาศัยความสงบทางจิต หรือแม้แต่การตรัสรู้ของอัครสาวกโพธิญาณของพระพุทธองค์ภายใต้ต้นไม้นิปา^๑ เมื่อพระพุทธองค์ทรงตรัสรู้แล้ว พระพุทธองค์ทรงได้แสดงธรรมครั้งแรกเพื่อประกาศพระสัทธรรม ณ ท่ามกลางแห่งป่า (ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน)^๒ แม้แต่วัดหรืออารามที่เป็นที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์ทั้งหลายล้วนแต่อยู่ในป่า โดยเฉพาะการกำหนดเขตในการทำกิจของสงฆ์ก็ต้องกำหนดเอาชายป่าเป็นสำคัญ^๓ ถือว่า เป็นวัตรที่ดีในการพัฒนาจิตใจตนเองตาม

^๑ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑/๓.

^๒ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒-๑๓/๓๓.

^๓ วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๑/๓๒.

หลักของการรุดงค์วัตร^๔ เพราะเหตุนี้ พระพุทธองค์จึงสอนให้พุทธศาสนิกชนให้มีความรักป่าและรู้จักบุญคุณของป่า^๕ ตามพระธรรมวินัยที่มีปรากฏอยู่ในหลักโอวาทปาฏิโมกข์ คือ ละชั่ว ทำดี ทำจิตให้ผ่องแผ้ว ดังที่พระพุทธองค์ทรงเน้นย้ำว่าจะต้องยินดีในเสนาสนะอันสงัด เป็นการสนับสนุนให้พระอยู่ป่าเป็นวัตรหรืออาศัยป่าในการปฏิบัติธรรมเป็นนิสัยหรือเป็นวัตรที่ภิกษุผู้บวชใหม่หรือเก่าจะพึงถือเป็นวัตร คือ บิณฑบาตร, นุ่งห่มผ้าบังสุกุล, อยู่โคนต้นไม้ (อยู่ป่า), ฉันทายตด้วยน้ำมูตรเนา^๖ เพื่อบำเพ็ญสมณธรรม^๗ ดังนั้น ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ถือว่า เป็นสิ่งที่มีคุณค่าต่อสิ่งมีชีวิตทุกชนิดในโลก โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ ถือว่า เป็นสิ่งที่มีคุณค่าต่อทุกชีวิต โดยเฉพาะมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย ถือได้ว่าชีวิตทุกชีวิตล้วนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาจากธรรมชาติ ที่ต้องอาศัยป่าในการพัฒนาการเรียนรู้รวม และสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ที่ทำให้เกิดเป็นวัฒนธรรมอันดีงาม นอกจากนี้มนุษย์และสัตว์ต่างๆ ก็อาศัยประโยชน์จากป่าในการดำรงชีวิต และสืบพันธุ์อย่างใกล้ชิด ดังนั้นพระพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นองค์กรทางศาสนาที่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับป่า ที่ไม่แตกต่างไปจากสิ่งมีชีวิตหรือองค์กรหรือสังคม นั้นเอง

๒. ปัญหาทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๒.๑ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

“สิ่งแวดล้อม” หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่มีลักษณะทางกายภาพและชีวภาพที่อยู่รอบตัวมนุษย์ซึ่งเกิดขึ้นโดยธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์ได้ทำขึ้น^๘ ดังที่นักอนุรักษ์ “สิ่งแวดล้อม” หมายถึง สิ่งที่มีอยู่รอบ ๆ ตัวเราตามธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ภูเขา ดิน น้ำ อากาศ และทรัพยากรต่างๆ ฯลฯ ส่วนที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ศิลปกรรมขนบธรรมเนียมประเพณี สวนสาธารณะ เป็นต้น มนุษย์เราก็เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมด้วย และมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอื่นๆ จนไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เนื่องจากมนุษย์มีกำเนิดอยู่ภายใต้สิ่งแวดล้อม และสิ่งแวดล้อมทุกชนิดก็มีผลโดยตรงและโดยอ้อมในการที่จะกำหนดให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้

ดังนั้น ธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมทั้งดงามน่ารื่นรมย์ และเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งของความสุข ในท่ามกลางของธรรมชาติ หรือทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างมีความสุข เพราะธรรมชาติเป็นส่วนประกอบหรือเป็นปัจจัยในการฝึกฝนพัฒนามนุษย์ ให้มีจิตใจเจริญงอกงาม... เมื่ออยู่ในสภาพแวดล้อมที่สดชื่น ปราศจากเสียงรบกวน และกิจกรรมที่วุ่นวาย ท่านเรียกว่า กายวิเวก คือ

^๔ สุ.สุ.(ไทย) ๔๗ / ๓๐๐ - ๓๐๑.ที.มหา.อ. (ไทย) ๑๔/๒๐๑.

^๕ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส อินทปัญโญ), พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ป่า, ในนิตยสารเสขิยธรรม ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๙ (มกราคม-กุมภาพันธ์ ๒๕๓๕), หน้า๑๘.

^๖ ที.ม.(ไทย) ๑๐/๙๐/๑๒๐, วิ.ม.(ไทย)๔/๗๓/๒๕.ประกอบ

^๗ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พระกับปามีปัญหาอะไร, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๕-๗.

^๘ ชีระพล อรุณะกสิกรและคณะรวบรวม, พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๔๒), หน้า ๘.

ความสดทางด้านกาย โดยเฉพาะเมื่อไปอยู่ในป่า ไร่ไม่หม่นหม่นที่มีความสงบมีแต่ธรรมชาติ... ก็จะช่วยชักนำจิตใจให้โน้มไปสู่ความสงบด้วย เมื่อจิตใจรู้สึกมีความสงบมีความอิ่มใจ มีความสดชื่นโน้มโน้มไปในทางที่ดี ก็จะทำให้เกิดจิตวิเวก คือ ความสดทางจิตตามมา เมื่อจิตใจสงบสงัดไม่มีอารมณ์วุ่นวายใจเข้ามารบกวนแล้ว สมาธิก็จะอยู่ในสภาพที่พร้อมจะฝึกฝนพัฒนายิ่ง ๆ ขึ้นไปอีก คือจิตที่พร้อมตอย่างนั้นแล้วไปใช้งาน ในการพิจารณาให้เกิดปัญญาเห็นความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย จึงทำให้จิตใจเป็นอิสระที่เรียกว่าเป็น อุปธิวิเวก คือ ทำให้เกิดความสดจากกิเลสต่อไปในที่สุด^๙ ชาวพุทธมองธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมจากประสบการณ์ ๒ อย่าง คือ (๑) จากการศึกษาพระจริยาวัตรของพระพุทธเจ้าและของพระสาวกในสมัยครั้งพุทธกาล (๒) จากการศึกษาหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าและพระสาวกที่มีปรากฏอยู่ในพระสูตรและพระวินัย โดยชาวพุทธมีทัศนะโดยภาพรวมแล้วนับว่ามีทัศนะอย่างยิ่งต่อการอนุรักษ์และปกป้องธรรมชาติ ที่มีความสำคัญต่อการเรียนรู้ ๓ ประการ คือ (๑) มองเห็นธรรมชาติเป็นเรื่องรื่นรมย์ น่าชื่นชมความงาม และมีความสุขกับธรรมชาติ (๒) เห็นพืชพันธุ์มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายในธรรมชาติ เป็นเพื่อนร่วมภพของธรรมชาติอันเดียวกันกับตน จะต้องไม่เมตตาไม่ตรีต่อกัน (๓) มองธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่าเกื้อกูลต่อการพัฒนาของมนุษย์เท่าที่เหล่านี จะทำให้พฤติกรรมต่อธรรมชาติแวดล้อม พลิกเปลี่ยนจากความ เป็นปฏิปักษ์ที่จะพิชิต ช่มเห่ง รังแก เอาเปรียบธรรมชาติมาสู่ความเป็นมิตร ความเกื้อกูล และอยู่ร่วมกันด้วยดี^{๑๐}

๒.๒ ปัญหาเกี่ยวกับดินเสื่อมโทรม

ดินเสื่อมโทรม หมายถึง การที่คุณภาพของดินลดลง สาเหตุจากการกระทำของมนุษย์จากการเปลี่ยนแปลงของธาตุอาหารของพืช ปริมาณอินทรีย์วัตถุ โครงสร้าง ปริมาณประจุไฟฟ้า และเกิดสารพิษต่างๆ ในดิน ทั้งด้านปริมาณและคุณภาพลดลงอันเกิดจากขบวนการเสื่อมโทรม^{๑๑} เป็นปัญหายิ่งใหญ่ที่มนุษย์เผชิญอยู่ แต่ปัจจุบันกลายเป็นปัญหาต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์และสิ่งแวดล้อมของโลก ซึ่งมี ๒ เหตุผลด้วยกัน คือ (๑) ดินเสื่อมโทรมทำให้ความสามารถในการผลิตของระบบนิเวศน้อยลง (๒) ดินเสื่อมโทรมมีผลกระทบต่อภูมิอากาศของโลก ทำให้ความสมดุลของน้ำ พลังงาน ตลอดจนวงจรของคาร์บอน ไนโตรเจน กำมะถัน และธาตุอาหารอื่นๆ เปลี่ยนแปลงไป ถึงแม้ว่าดินเสื่อมโทรมจะมีผลกระทบต่อผลผลิตทางด้านเกษตร นำไปสู่ปัญหาความมั่นคงของการเมืองและสังคม การตัดไม้ทำลายป่าการใช้พื้นที่ที่ไม่เหมาะสมเป็นการกระตุ้นให้การชะล้างพังทลายของดิน ซึ่งนำไปสู่การเสื่อมโทรมของดินทั้งสิ้น

^๙ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **คนไทยกับป่า**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, โรงพิมพ์สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๒๑- ๒๖.

^{๑๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **การพัฒนาที่ยั่งยืน**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกลบอลคิมทอง, ๒๕๔๒), หน้า ๑๙๑.

^{๑๑} UNEP, World Soil Policy, **United Nations Envir**, (Programme, Nairabi, Kenya. 1982), p. 145.

๒.๓ ปัญหาเกี่ยวกับน้ำ

น้ำเป็นปัจจัยที่สำคัญในการดำรงชีวิตมนุษย์ นอกเหนือจากการอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวันแล้ว น้ำยังมีบทบาทสูงในการรังสรรค์อารยธรรมความมั่นคงและมั่งคั่งของสังคม มนุษย์ชาติได้ประโยชน์มหาศาลจากทรัพยากรน้ำมาโดยตลอด แต่ในปัจจุบันปัญหาการขาดแคลนน้ำ และการเกิดมลพิษทางน้ำ ดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติสิกขาบทว่า “ภิกษุพึงทำการศึกษาว่า เราจักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือป่วนขะพะลงในน้ำ” ต่อเมื่อเกิดเหตุสุดวิสัยกับภิกษุอาพาธ พระองค์ทรงวางอนุบัญญัติว่า “ภิกษุพึงทำการศึกษาว่าเราไม่อาพาธ จักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือป่วนขะพะลงในน้ำ”^{๑๒} เนื่องจากผู้ใช้น้ำส่วนใหญ่ขาดความรู้และจิตสำนึกรับผิดชอบต่อปัญหาที่เกิดขึ้นในอนาคตอันใกล้สถานการณ์ของทรัพยากรน้ำอาจเกิดปัญหาใหญ่ถึงขั้นวิกฤติ โดยเฉพาะในด้านการขาดแคลนน้ำ ทั้งนี้เนื่องจากแนวโน้มที่จะเกิดภัยแล้งมากขึ้น น้ำในแหล่งน้ำต่างๆ มีคุณภาพลดลง และการใช้น้ำฟุ่มเฟือยในกิจการต่างๆ ได้แก่ เกษตรกรรม อุตสาหกรรม พาณิชยกรรม การใช้น้ำในครัวเรือนและธุรกิจ บริการต่างๆ

๒.๔ ปัญหาเกี่ยวกับมลพิษทางอากาศ

มลพิษทางอากาศ ได้แก่ ฝุ่นละออง สารตะกั่ว ก๊าซคาร์บอนมอนนอกไซด์ ก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ ก๊าซไนโตรเจนไดออกไซด์ ความร้อนทางอากาศ เสียงและความสั่นสะเทือนที่เกิดจากการก่อสร้างและกิจกรรมอุตสาหกรรม มีสาเหตุใหญ่ ๒ ประการ คือ (๑) เกิดจากธรรมชาติ เช่น ภูเขาไฟระเบิด พายุ ลมใต้ฝุ่น (๒) เกิดจากสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นมาเอง เช่น การเผาไหม้เชื้อเพลิงจากโรงงานอุตสาหกรรม โรงกลั่นน้ำมัน โรงไฟฟ้า โรงถลุงเหล็ก การเผาไหม้เชื้อเพลิงของยานยนต์ การหุงต้ม การเผาขยะมูลฝอย ฝุ่นละอองจากการก่อสร้าง สารกัมมันตรังสีจากโรงงานปรมาณู เมื่ออากาศเป็นพิษย่อมส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและชีวิตอื่นๆ เช่น ทำให้อากาศมีดมัว ความร้อนบนผิวโลกเพิ่มขึ้น ก่อความสกปรกต่อเสื้อผ้า บ้านเรือน ทำให้โลหะผุเร็ว ทำอันตรายต่อชีวิตสัตว์และพืช ทำให้การเจริญเติบโตหยุดชะงัก ตลอดทั้งทำให้สูญเสียต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศ

๒.๕ ปัญหาเกี่ยวกับป่าไม้

ป่าไม้เป็นแหล่งกำเนิดของแม่น้ำลำธาร ที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า และทางชีวภาพต่างๆ ช่วยสร้างความชุ่มชื้น ลดก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ ช่วยป้องกันการชะล้างพังทลายของดิน และรักษาความสมดุลทางธรรมชาติและระบบนิเวศอันมีคุณค่าและความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ดังนั้น สาเหตุหลักมาจากการบุกรุกเข้าทำไร่เลื่อนลอย ไฟป่า การทำเขื่อน อ่างเก็บน้ำ การลักลอบตัดไม้ เมื่อป่าถูกทำลาย สัตว์ป่าที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติอันหาค่ามิได้ย่อมเดือดร้อน สัตว์ป่าบางชนิดกำลังสูญพันธุ์ บางชนิดก็สูญพันธุ์ไปแล้วและไม่สามารถหามาทดแทนได้ หากไม่มีป่าให้มันหลบภัยและอาศัยเลี้ยงชีวิตแล้ว ในที่สุดสัตว์ป่าก็จะหมดไป ดังนั้น สภาพปัญหาทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น ดังที่ เดวิด ออร์ (Orr, D.) ได้ศึกษาและรายงานไว้พอ

^{๑๒} วิ. มหา (ไทย) ๒/๙๒๕-๙๒๙.

สรุปได้ ดังนี้ คือ (๑) มีการวิจัยพบว่า สเปิร์มผู้ชายทั่วโลกลดลง ๕๐ % ตั้งแต่ปี ๒๕๘๑ เป็นต้นมา นักวิทยาศาสตร์ยังไม่ทราบสาเหตุ (๒) นมแม่ในหลายประเทศมีสารพิษมากกว่าที่อนุญาตไว้สำหรับนมวัวที่ใช้สำหรับเลี้ยงทารก (๓) ศพมนุษย์มีของเสียที่เป็นพิษและโลหะหนักจนต้องจัดว่าเป็นขยะพิษ (๔) ศพปลาวาฬและปลาโลมาที่พบตายตามชายฝั่งทะเลก็เช่นเดียวกัน (๕) พืชประเภทเห็ดราและสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำลดลงทั่วโลก โดยไม่รู้สาเหตุ แม้ในที่ที่ไม่มีฝนกรด (๖) ระบบอุตสาหกรรมปัจจุบันผลิตของเสียทิ้งลงในสิ่งแวดล้อม ปีละ ๑๑.๔ หมื่นล้านตัน (๗) ป่าในยุโรปกว่า ๘๐ % โดนฝนกรดทุกปีและกำลังตายเรื่อย ๆ^{๑๓}

๓. พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

๓.๑ พระพุทธศาสนากับแนวคิดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

จากการศึกษาพุทธประวัติพบว่า พระพุทธเจ้ามีพระชนม์ชีพสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับธรรมชาติ ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงวาระสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพ พระพุทธองค์ทรงประสูติในราชตระกูลอินเดียโบราณ Wickkremesinghe^{๑๔} ดังที่ นักประพันธ์ชาวศรีลังกาได้พรรณนาถึงบรรยากาศอันแวดล้อมด้วยธรรมชาติ ณ สถานที่ประสูติของพระพุทธเจ้าไว้ว่า “ณ ลุมพินีวนอุทยานมีแมกไม้ที่ร่มรื่นสวยงามอยู่แห่งหนึ่ง เมื่อพระนางสิริมหามายาเหว่ เสด็จผ่านไปก็พบต้นไม้ขึ้นเรียงรายอยู่หนาแน่นเป็นกลุ่มก้อน บนพุ่มไม้แต่ละพุ่มปกคลุมด้วยดอกไม้ ไม้งามตายิ่งนัก นกนานาพันธุ์เกาะอยู่ตามกิ่งไม้ ส่งเสียงร้องรับกันอย่างร่าเริง พระนางเสด็จถึงต้นสาละใหญ่ ซึ่งหนาแน่นด้วยกิ่งใบ โดดเด่นอยู่ท่ามกลางแมกไม้ทั้งมวล แล้วทรงรู้สึกประหลาดพระครรภ์ ประสูติโพธิสัตว์ ณ โคนมหาสาละนั้นนั่นเอง” เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงเป็นพระราชกุมาร พระเจ้าสุทโธทนะทรงสร้างปราสาท ๓ ฤดู เพื่อให้แม่พระทัยว่าพระองค์ทรงมีชีวิต ความเป็นอยู่ที่พร้อมไปด้วยโลกียสุขทุกประการ แต่เจ้าชายสิทธัตถะทรงหันเหจากชีวิตในราชวังที่เปี่ยมไปด้วยความสุข ทรงมุ่งแสวงหาสิ่งมีชีวิตหรือสัจธรรมในสภาพแวดล้อมของธรรมชาติ เช่น ราวป่า ถ้ำ ภูเขา แม่น้ำ ลำธาร เป็นต้น และได้ทรงตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณภายใต้ต้นโพธิ์ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา จะเห็นได้ว่า ความสงบของธรรมชาติเป็นปัจจัยประการหนึ่งที่น่าไปสู่การตรัสรู้ธรรมอันประเสริฐและสาร์ตถะแห่งการตรัสรู้ก็คือธรรมชาติ พระพุทธองค์ทรงพอพระทัยในการประทับอยู่ตามราวป่าและภูเขา เป็นเวลา ๔๕ พรรษา ที่พระพุทธเจ้าเสด็จจำพรรษาไว้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าใน ๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้านั้น เกือบครึ่งหนึ่งเป็นการเสด็จจำพรรษา ณ ที่ป่าหรืออารามป่า ดังนี้ พรรษาที่ ๑ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี แคว้นมคธ, พรรษาที่ ๒-๔ กรุงราชคฤห์แคว้นมคธ, พรรษาที่ ๕ ภูฏาคารศาลา (เรือนยอด) ป่ามหาวัน กรุงเวสาลี แคว้นกาฬิ, พรรษาที่ ๖ ภูเขามกุลละ, พรรษาที่ ๗ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์, พรรษาที่ ๘ ป่าเนสกกา (ป่าไม้สี่เสียด) สูงสุมาลคีระนคร แคว้นวัคคะ, พรรษาที่ ๙ กรุงโกสัมพี แคว้นโกศล, พรรษาที่ ๑๐ ป่าปาริเลยก ใกล้กรุงโกสัมพี แคว้นวัคคะ, พรรษาที่ ๑๑ ชนบทชื่อทักษิณาคิริ เอกนาพา แคว้นมคธ, พรรษาที่ ๑๒ กรุงวรัญชา,

^{๑๓} ประชา หุตานิวัตร, การเมืองสีเขียว, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิเด็ก, ๒๕๒๒), หน้า ๘-๙.

^{๑๔} Wickkremesinghe, K.D.P, *The Biography of the Buddha*, (Colombo: J.W.Mawata, 1972), p. 48.

พรรษาที่ ๑๓ ภูเขาจาตียะ, พรรษาที่ ๑๔ เขตวันมหาวิหาร กรุงสาวตติ แคว้นโกศล, พรรษาที่ ๑๕ กรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ, พรรษาที่ ๑๖ กรุงอาฬวี แคว้นอาฬวี, พรรษาที่ ๑๗ กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ, พรรษาที่ ๑๘-๑๙ ภูเขาจาตียะ, พรรษาที่ ๒๐ กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ, พรรษาที่ ๒๑-๔๕ กรุงสาวตติ แคว้นโกศล

จะเห็นได้ว่าพรรษาที่ ๑, ๒-๔, ๖, ๘, ๑๐, ๑๑, ๑๓, ๑๕, ๑๗, ๑๘-๑๙ และ ๒๐ เป็นการเสด็จจำพรรษา ณ ป่าไม้หรือสวนป่าแม้จะเป็นการระบุเมืองเอาไว้ เช่น ราชคฤห์ แต่สถานที่ประทับจำพรรษาจริงนั้น คือ สวนป่า เช่น สวนป่าไผ่ สวนป่ามะม่วง รอบๆกรุงราชคฤห์ พรรษาที่ ๑๒ กรุงเวรัญชา แต่ประทับจำพรรษาที่โคนต้นไม้สะเดา สวนป่าเหล่านั้น ภายหลังก็ได้พัฒนาเป็นอารามและมหาวิหาร เช่น เขตวันมหาวิหารหรือเวฬุวันมหาวิหาร เป็นต้น พระพุทธเจ้าและพระสาวกจะพักในป่าต่างๆ แล้ว ภูเขา และถ้ำอีกหลายแห่งที่เคยเป็นที่พักของพระพุทธองค์^{๑๕} คือ (๑) ถ้ำอินทสาละ เขาเวทียก เมืองราชคฤห์ (๒) เหวทังโจร เมืองราชคฤห์ (๓) ถ้ำสัตตบรรณคูลา ข้างภูเขาเวภารบรรพต เมืองราชคฤห์ (๔) เจ็อมเขาสัปโปสมทิก ณ สัตวัน เมืองราชคฤห์ (๕) ภูเขาคิชมกุฏ เมืองราชคฤห์ (๖) ถ้ำสุรขตา ภูเขาคิชมกุฏ เมืองราชคฤห์^{๑๖} (๗) ภูเขาอิสสิคิลิ เมืองราชคฤห์^{๑๗} (๘) ภูเขาอินทกุฏ เมืองราชคฤห์^{๑๘}

หลังจากตรัสรู้แล้วทรงใช้เวลาโปรดเวไนยสัตว์^{๑๙} ตามสถานที่ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดมีวัดป่าขึ้นมากมาย อาทิ ป่าไผ่ของพระเจ้าพิมพิสารแห่งราชคฤห์ ป่าปาลิไลยก์ สวนป่ามหาวัน กรุงเวสาลี เขาคิชฌกุฏ และในการดับขันธปรินิพพานทรงเลือกเอาป่าสาละวัน เมืองกุสินารา เป็นสถานที่ช่วงสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพ ทรงมีความเมตตากรุณาอย่างยิ่งต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย คำสอนที่มีต่อพระสาวกนั้น รับสั่งให้ภิกษุทั้งหลาย ทำสมาธิตามรากไม้ โคนไม้ที่ว่างเป็นต้น คำสอนนี้ ดูเหมือนเป็นการกำหนดแนวทางการใช้ชีวิตตามแบบของชาวพุทธโดยแท้ พระพุทธองค์ทรงตระหนักในการรักษาสีงแวดล้อมทางธรรมชาติ ทรงกำหนดพระวินัยสำหรับพระภิกษุและภิกษุณีสงฆ์ เช่น บทบัญญัติที่ทรงห้ามทิ้งของสกปรกลงในแม่น้ำหรือที่สาธารณะ ห้ามพระภิกษุตัดต้นไม้ ทำลายป่า ห้ามฆ่าสัตว์ ไม่เบียดเบียนสัตว์ ให้มีเมตตา กรุณา เป็นต้น บนพื้นฐานหลักธรรมเพื่ออนุรักษ์ต่อธรรมชาติ^{๒๐} ความรักธรรมชาติของพระภิกษุในเบื้องต้นอาจเกิดขึ้นเพราะความจำเป็นในการแสวงหาสถานที่เงียบสงบเพื่อการบำเพ็ญสมาธิ แต่ความชื่นชมในธรรมชาติและประโยชน์ของธรรมชาติก็มีใช้สิ่งที่พึงมองข้ามไป ตาลบุตร พระภิกษุผู้อาศัยในเขาในถ้ำ กล่าวไว้ว่า Norman “ท่านผู้ไปสู่เรือนคือถ้ำที่เจ็อมภูเขาอันสวยงามตามธรรมชาติ เป็นที่อาศัยอยู่แห่งสัตว์ป่า

^{๑๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๖๕/๒๑๗.

^{๑๖} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๒๓/๒๓๖.

^{๑๗} ส. ส. (ไทย) ๑๕/๑๖๙/๑๗๔.

^{๑๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๘๖/๑๙๖.

^{๑๙} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๘๓/๑๙๓.

^{๒๐} วิ. มห. (ไทย) ๒/๔๒๕,๗๑๓/๒๒๕, ๓๖๑.

คือ หมู และกวาง และในป่าที่ฝนตกใหม่ๆ จักได้ความรื่นรมย์ใจ ณ ที่นั้น ผุ้คนกึ่งมีชนที่คอเขียว มี หงอนและปีกงาม ลำแพนหางมีแวววิจิตรนัก ส่งสำเนียงก้องกังวาลไพเราะจับใจ อีกยังท่านผู้บำเพ็ญ ฌานอยู่ในป่าให้สำเร็จได้เมื่อฝนตกแล้ว หย้างอกรยาวประมาณ ๔ นิ้ว ท้องฟ้างามแจ่มใส ไม่มีเมฆปกคลุม เมื่อท่านทำตนให้เสมอด้วยไม้แล้วนอนอยู่เหนือหญ้ารหว่างภูเขานั้น จะรู้สึกอ่อนนุ่มดังสำลี”^{๒๑}

พระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และถนอมธรรมชาติ ดังที่พระราชวรมุนี กล่าวไว้ว่าไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ แหล่งน้ำ หรือสัตว์ป่า ดังข้อความข้างต้นเป็นเพียงตัวอย่าง จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจในการที่จะเน้นบทบาทของผู้ปฏิบัติธรรม เพื่อการบรรลุพระนิพพาน โดยการอาศัยอยู่ตาม ราวป่าตามเขา ชีวิตของพวกเขาดำเนินไปด้วยปัญญา และศีลสิกขา อันน่าจะมีคุณค่าในแง่มุมการ ผลิต มากกว่าแรงงานที่ใช้ในการผลิตโลกทางวัตถุ ตัวอย่างเช่น การที่พระภิกษุบำเพ็ญสมาธิในราว ป่า ก็เป็นผลโดยตรงในการรักษาป่าโดยไม่ต้องลงทุนลงแรงใดๆ เจ้าพนักงานป่าไม้อย่อมจะบอกได้ดี ว่าในการที่พระเข้าไปบำเพ็ญสมาธิในป่านั้น มีผลในการอนุรักษ์ดีกว่าวิธีอื่นๆ^{๒๒}

๓.๒ พระสงฆ์กับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

พระสงฆ์กับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นการส่งเสริมสนับสนุนการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในชมพูทวีปมีพื้นที่ป่าปรากฏอยู่ตามแคว้นต่างๆ เป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยสัตว์ ป่าและพันธุ์ไม้นานาชนิด เหมาะแก่การพำนักอาศัยอยู่ของบรรพชิตแบบพึ่งพาอาศัยกัน ๗ ประการ คือ (๑) ศาสนบุคคล ได้แก่ พระภิกษุ สามเณร อุบาสกอุบาสิกา พระภิกษุณี สามเณรี (๒) พระภิกษุพึงอยู่เสนาสนะป่าในฐานะเสนาสนะอันสงัด เพื่อปฏิบัติตนให้รอดพ้นเป็นอิสระภาพจาก อำนาจของกิเลสตัณหาโดยเด็ดขาดเป็นเป้าหมาย เมื่อตนเองได้ประสบสุขแท้ อันเกิดจากความสงบ (๓) วัดใกล้หมู่บ้านทั้งหลาย ควรสร้างวัดให้เป็นอาราม คือ สถานที่อันร่มรื่น สะอาดสะอาด ภายใน บริเวณวัดควรวางแผนผังเสนาสนะที่พักอาศัยให้เป็นระเบียบหมวดหมู่ หรือสร้างสถานที่พึงธรรม ตามธรรมชาติ หรืออาจจะปลูกต้นไม้กระจายไปทั่ววัดเป็นการสร้างป่ากลางเมือง (๔) พระภิกษุผู้ ห่มเพศชีวิตเพื่อการอนุรักษ์ป่า โดยพยายามขัดขวางผู้ทำลายป่าทุกรูปแบบควรหันหน้าเข้าหากัน แล้ว ทบทวนว่าวิธีการดังกล่าวปฏิบัติแล้วได้ผลคุ้มค่าหรือไม่ เพียงใด ควรจะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงใน รูปแบบใดเพื่อความเหมาะสม เพื่อความอยู่รอดของสมณะเพศและป่า (๕) ศาสนพิธี แม้จะไม่ใช่ เป็นแก่นของพุทธศาสนา แต่เป็นรูปแบบการจัดกิจกรรมที่ชาวพุทธ เพื่อส่งเสริมการศึกษาและ ปฏิบัติธรรม ในการเกื้อกูลแก่ผู้เริ่มสนใจในศาสนา (๖) วัดควรทำหน้าที่เป็นศูนย์ข้อมูลข่าวสารของ ชุมชน (๗) ปลูกฝังจิตสำนึกแห่งความรักธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้แก่ประชาชน^{๒๓}

^{๒๑} Norman, K.R. (Tr.) *Theragatha*, (London: Pali Text Society. 1969) p. 60.

^{๒๒} พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), *พุทธธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย.๒๕๒๙), หน้า ๑๔๕.

^{๒๓} พระมหาจรรยา สุทธิญาณ, *พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม*, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญการพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๗๐-๗๓.

จะเห็นได้ว่า พระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณในชุมชน ซึ่งชาวบ้านให้ความศรัทธา และเชื่อถือว่าควรจะมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ โดยแบ่งเป็น ๕ ประการ คือ (๑) ทรัพยากรที่อยู่ในดิน (๒) ทรัพยากรที่อยู่ในอากาศ (๓) ทรัพยากรที่อยู่ในที่แจ้ง (๔) ทรัพยากรที่อยู่ในสวน (๕) ทรัพยากรที่อยู่ในป่า^{๒๔} และพระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณเห็นความสำคัญของป่าไม้ คือ (๑) ป่าไม้มีความสำคัญต่อมนุษย์มาช้านานทั้งอำนวยความสะดวกประโยชน์ด้านปัจจัย ๔ และสร้าง ความอุดมสมบูรณ์แก่สภาพแวดล้อมคือความพอดีไม่มากหรือน้อยจนเกินไปของธาตุทั้ง ๔ ธาตุดิน อินทรีย์วัตถุสมบูรณ์เหมาะแก่การเจริญเติบโตของพันธุ์ไม้นานาชนิด ธาตุน้ำ มีเพียงพอแก่การอุปโภคบริโภคของสรรพชีวิตในบริเวณนั้นและใกล้เคียง ธาตุไฟ มีอุณหภูมิพอเหมาะแก่สัตว์นานาชนิดและพืชนานาชนิดในผืนป่านั้น ๆ มีส่วนป้องกันไฟป่าได้ถ้ามีความชุ่มชื้นเพียงพอ ธาตุลมอากาศ มีการหมุนเวียนตลอดเวลา มีส่วนช่วยบรรเทาความรุนแรงอันเกิดแต่วาทภัย (๒) ตามทัศนะของ พระพุทธศาสนาแล้วนอกจากมองเห็นประโยชน์ดังกล่าวมา ยังให้ความสำคัญของป่าไม้ในด้าน พัฒนามนุษย์ อำนาจประโยชน์สุขขั้นพื้นฐานแก่มวลมนุษย์ เป็นแหล่งการสร้างนันทนาการ สร้าง ความเพลิดเพลินผ่อนคลายความตึงเครียด (๓) ผืนป่าเป็นเสนาสนะอันสงัด เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม ควรแก่การเจริญความเพียรทางจิตแก่ผู้ปรารถนาความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งมวลอันมีกิเลสเป็น ต้นเหตุ ซึ่งสามารถนำไปสู่ความสุขขั้นสูงสุดคือการเข้าถึงความจริงตามธรรมชาติ (๔) ตามแนวทาง แห่งพระพุทธศาสนา มีวิธีปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ดำรงอยู่บนเกณฑ์ ธรรมชาติเพื่อความคงอยู่ของสรรพสิ่งและสันติสุขของสรรพชีวิตบนพื้นโลก ตามหลักการนี้จึงเห็นได้ ชัดว่า พระพุทธศาสนามีส่วนช่วยรักษาดูแลป่าไม้ พันธุ์ไม้ โดยไม่เบียดเบียนรบกวนหรือทำความเสียหายแก่ป่าไม้ พันธุ์ไม้และสรรพชีวิตในผืนป่า รวมทั้งส่งเสริมให้มีการปลูกป่า สร้างสวนป่าเพื่อ สร้างความอุดมสมบูรณ์ให้คงอยู่ต่อไป

๓.๓ พระวินัยกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

การดำเนินชีวิตมีการเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างแยกจากกันไม่ได้ พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้กฎของธรรมชาติอันสูงสุด พระองค์ทรงมองเห็นประโยชน์และความสำคัญของ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงได้ทรงวางหลักพระธรรมวินัยให้พระสาวกศึกษาและปฏิบัติตามโดยใช้ อุปกรณ์ที่หาได้ง่ายจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่ศาสนา จนทำให้พุทธ ศาสนาเป็นที่ยอมรับของสังคม การที่พระสงฆ์ปฏิบัติตามพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แล้ว นั้น นอกจากจะเป็นการปฏิบัติตามหน้าที่ของพระสาวกแล้ว ยังช่วยรักษาสภาพแวดล้อมอีกด้วย ดังที่ ภิกขุพร สิริกาญจน ได้กล่าวไว้ในงานวิจัย เรื่อง “หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ” ตอน หนึ่งว่า “ผู้มีศีลและวินัยอย่างเคร่งครัดย่อมไม่ทำลายชีวิต ไม่ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ เพราะศีลและวินัยโดยเฉพาะอย่างยิ่งตามหลักพุทธศาสนา ทำให้ชาวพุทธตระหนักถึงคุณค่าของชีวิต ไม่ทำลายมนุษย์ สัตว์ และพืช อันเป็นสิ่งมีชีวิต นอกจากนั้นผู้มีศีลและวินัยยังทะนุบำรุงสิ่งมีชีวิตให้

^{๒๔} วิ. มหา (ไทย) ๑/๘๘/๗๘.

เจริญงอกงามและเป็นประโยชน์แก่อุทฺถโลก จึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม”^{๒๕} ดังนั้น ความสำคัญของพระวินัยต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สามารถแบ่งเป็นประเด็นได้ ดังนี้ ได้แก่ (๑) พระวินัยในฐานะเป็นกฎระเบียบสำหรับฝึกกายและวาจา (๒) พระวินัยในฐานะเป็นการจัดสรรโอกาส (๓) พระวินัยในฐานะเป็นระบบที่สอดคล้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (๔) พระวินัยในฐานะเป็นกฎระเบียบเพื่อให้มนุษย์ปฏิบัติเข้ากับกฎของธรรมชาติ

พระวินัยเป็นพุทธบัญญัติที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แก่พระสงฆ์ เพื่อให้พระสงฆ์ได้ยึดเป็นหลักปฏิบัติสำหรับฝึกกายและวาจาของตน อันจะเป็นพื้นฐานในการบรรลุคุณธรรมชั้นสูงสุดต่อไป และเพื่อประโยชน์แก่อุทฺถโลกแก่สังคมมนุษย์ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย โดยอาศัยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ คือ (๑) เพื่อความยอมรับว่าดีแห่งสงฆ์ (๒) เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์ (๓) เพื่อความขมุกขมูตแก่โยม (๔) เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม (๕) เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายที่จะบังเกิดในปัจจุบัน (๖) เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายที่จะบังเกิดในอนาคต (๗) เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส (๘) เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว (๙) เพื่อความตั้งมั่นแห่งสังฆธรรม (๑๐) เพื่อเอื้อเฟื้อพระวินัย^{๒๖}

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยให้แก่อุทฺถโลกต่อธรรมชาติ เพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่เบียดเบียนสรรพสัตว์ ดังปรากฏในพระไตรปิฎกตอนหนึ่ง ความว่า สมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าเสด็จลงจากภูเขาคิชฌกูฏพร้อมกับหมู่ภิกษุสงฆ์ ทอดพระเนตรเห็นภูเขื่อนงามที่พระธนิยะกุมภกรบทูก่อสร้างขึ้นเพื่ออยู่จำพรรษาสำหรับตน พระองค์ตรัสถามว่า “นั่นอะไร น่าดู น่าชม สีเหมือนแมลงค่อมทอง” ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบ พระพุทธเจ้าทรงดำริว่า “ภิกษุทั้งหลาย การกระทำของโมฆบุรุษนั้น ไม่สมควร ไม่ค่อยตาม ไม่เหมาะสม ไม่ใช่กิจของสมณะ ใช้ไม่ได้ ไม่ควรทำ โฉนโมฆบุรุษจึงขยำโคลนก่อภูเขื่อนงามแล้ว โมฆบุรุษนั้นชื่อว่าไม่มีความเอ็นดู ความอนุเคราะห์ ความไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย พวกเธอจงไปทำลายภูเขื่อนงามเสีย อย่าให้เพื่อนพรหมจารีในภายหลังเบียดเบียนหมู่สัตว์เลย ภิกษุไม่พึงทำภูเขื่อนงาม ภิกษุใดทำต้องอาบัติทุกกฏ”^{๒๗} จะเห็นได้ว่าพระวินัยมีความที่จะอนุรักษ์ดิน และป้องกันไม่ให้ภิกษุฆ่าสัตว์ นอกจากนี้แล้วยังช่วยป้องกันมลพิษทางอากาศอีกด้วย

๓.๔ สิกขาบทที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

พระวินัยของภิกษุมิ ๒๒๗ ข้อ บางข้อก็ไม่ได้เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ บางข้อเกี่ยวข้องโดยตรง และโดยทางอ้อม ในที่นี้จะนำข้อที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดังนี้ คือ

๓.๔.๑ สิกขาบทที่เกี่ยวกับดิน

^{๒๕} ภัทรพร สิริกาญจน, แนวคิดและบทบาทของพระคำเขียน สุวณโณ ในการพัฒนาชุมชน, งานวิจัยเสนอต่อสถาบันไทยคดีศึกษา, (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กุมภาพันธ์ ๒๕๓๘), หน้า ๙๗.

^{๒๖} วิ.มหา. (บาลี) ๑/๓๙/๒๖.

^{๒๗} วิ.มหา. (บาลี) ๑/๘๕/๕๖.

สิกขาบทเกี่ยวกับดิน คือ ปาจิตตียกัณฑ์ ในมุลาวรรคสิกขาบทที่ ๑๐ คือ ปฐวีชณสิกขาบท ว่าด้วยการขุดดิน กล่าวคือ พวกภิกษุชาวรัฐอาฬวีช่วยกันทำนวรรรม ขุดเองบ้าง ให้คนอื่นขุดบ้างซึ่งปฐพี คนทั้งหลายพากันเพ่งโทษ ตีเตียน โพนทะนาว่า โฉน พระสมณะเชื้อสายพระศากยบุตร จึงได้ขุดเองบ้าง ให้คนอื่นขุดบ้างซึ่งปฐพี พระสมณะเชื้อสายพระศากยบุตร ย่อมเบียดเบียนอินทรีย์ ซึ่งมีชีวะ ภิกษุทั้งหลายได้ยินคนพวกนั้นเพ่งโทษ ตีเตียน โพนทะนาอยู่ บรรดาที่เป็นผู้มักน้อย สันโดษ มีความละอาย มีความรังเกียจ ผู้ใคร่ต่อสิกขา ต่างก็เพ่งโทษ ตีเตียน โพนทะนาว่า โฉน ภิกษุชาวรัฐอาฬวีจึงได้ขุดเองบ้าง ให้คนอื่นขุดบ้าง ซึ่งปฐพี แล้วกราบทูลเนื้อความนั้นแด่พระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข่าว่าพวกเธอขุดเองบ้าง ให้คนอื่นขุดบ้างซึ่งปฐพี จริงหรือ” ภิกษุชาวรัฐอาฬวีทูลรับว่า “จริง พระพุทธเจ้าข้า” ต่อมาพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงติเตียนว่า “ดูกรโมฆบุรุษทั้งหลาย โฉน พวกเธอจึงได้ขุดเองบ้าง ให้คนอื่นขุดบ้างซึ่งปฐพี เพราะคนทั้งหลาย สำคัญในปฐพีว่ามีชีวะ การกระทำของพวกเธอนั้น ไม่เป็นไปเพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส หรือเพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใส พระองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามว่า “ภิกษุใดขุดดินเอง หรือใช้ให้คนอื่นขุดดิน ต้องอาบัติปาจิตตีย์”^{๒๘} ในสิกขาบทพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ เพื่อมุ่งรักษาสภาพดินเพราะประชาชนสมัยนั้นเชื่อว่าดินมีชีวิต หากภิกษุกระทำเช่นนั้นก็เป็น การทำลายชีวิตของดิน ไม่สมกับเป็นสมณะ เมื่อพิจารณาสภาพความเป็นจริงแล้ว พื้นดินที่อุดมสมบูรณ์มักมีพวกสัตว์เล็ก ๆ อาศัยอยู่ เมื่อภิกษุขุดดินจึงเป็นการทำลายชีวิตสัตว์และทำให้สภาพดินเสื่อม เป็นการอนุรักษดินและรักษาชีวิตสัตว์โดยอ้อม คือ

๑) ดิน มี ๒ ชนิด คือ (๑) ดินแท้ คือ มีดินร่วนล่วน มีดินเหนียวล่วน มีหินน้อย มีกรวดน้อย มีกระเบื้องน้อย มีแร่ล่วน มีทรายน้อย มีดินร่วนมาก มีดินเหนียวมาก แม้นดินที่ยังไม่ได้เผาไฟก็เรียกว่า ปฐพีแท้ กองดินร่วนก็ดี กองดินเหนียวก็ดี ที่ฝนตกกรดเกิน ๔ เดือนมาแล้ว ที่เรียกว่า ปฐพีแท้ (๒) ดินไม่แท้ คือ เป็นหินล่วน เป็นกรวดล่วน เป็นกระเบื้องล่วน เป็นแรล่วน เป็นทรายล่วน มีดินร่วนน้อย มีดินเหนียวน้อย มีหินมาก มีกรวด มีกระเบื้อง มีแร่ มีทรายมาก แม้นดินที่เผาไฟแล้ว ที่เรียกว่า ปฐพีไม่แท้ นอกจากนี้ กองดินร่วนก็ดี กองดินเหนียวก็ดี ที่ฝนตกกรดยังหย่อนกว่า ๔ เดือน แม้นี้ก็เรียกว่า ปฐพีไม่แท้^{๒๙}

๒) ขุด คือ ขุดเอง ต้องอาบัติปาจิตตีย์ คือ (๑) ให้ขุด คือ ใช้ให้คนอื่นขุด ต้องอาบัติปาจิตตีย์ (๒) สั่งครั้งเดียว เขาขุดแต่หลายครั้ง ต้องอาบัติปาจิตตีย์^{๓๐}

๓.๔.๒ สิกขาบทที่เกี่ยวกับน้ำ

สิกขาบทที่เกี่ยวกับน้ำ คือ เสดยิกัณฑ์ ในปริมณพลวรรคสิกขาบทที่ ๑๕ ว่าด้วยการถ่ายอุจจาระปัสสาวะลงในน้ำ กล่าวคือ พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของ

^{๒๘} วิ.ม. (ไทย) ๒/๓๔๙/๓๔๔-๓๔๖.

^{๒๙} วิ.ม. (ไทย) ๒/๓๕๐/๓๔๔-๓๔๖.

^{๓๐} วิ.ม. (ไทย) ๒/๓๕๑/๓๔๔-๓๔๖.

อนาถปิณฑิกคหบดี เขตพระนครสาวตถิ ครั้งนั้น พระฉัพพัคคีย์ถ่ายทอดอุจจาระบ้าง ถ่ายปัสสาวะบ้าง บ้วนเชษะบ้าง ลงในน้ำ ชาวบ้านพากันเพ่งโทษ ตีเตียน โพนทะนาว่า ไฉนพระสมณะเชื้อสายพระ ศากยบุตร จึงได้ถ่ายทอดอุจจาระบ้าง ถ่ายปัสสาวะบ้าง บ้วนเชษะบ้าง ลงในน้ำ เหมือนพวกคฤหัสถ์ ผู้บริโภคคามเล่า ภิกษุทั้งหลายได้ยินชาวบ้านพวกนั้นพากันเพ่งโทษ ตีเตียนโพนทะนาอยู่ บรรดาที่เป็นผู้มักน้อย...ต่างก็เพ่งโทษ ตีเตียน โพนทะนาว่า ไฉนพระฉัพพัคคีย์จึงได้ถ่ายทอดอุจจาระบ้าง ถ่าย ปัสสาวะบ้าง บ้วนเชษะบ้าง ลงในน้ำ แล้วกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงติเตียนว่า ดูกรโฆสปุรุษทั้งหลาย ไฉนพวกเธอจึงได้ถ่ายทอดอุจจาระบ้าง ถ่ายปัสสาวะบ้าง บ้วนเชษะ บ้าง ลงในน้ำเล่า การกระทำของพวกเธอนั้น ไม่เป็นไปเพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส หรือเพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใส^{๓๑} ดังนั้น สิกขาบทนี้มีสาเหตุมาจากภิกษุพวกหนึ่งได้ ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ บ้วนน้ำลายลงในน้ำและพืช พวกชาวบ้านพากันติเตียนการกระทำดังกล่าว และภิกษุผู้มักน้อยได้นำเรื่องนี้กราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ พระองค์รับสั่งให้ประชุมสงฆ์ สอบถามสาเหตุ เมื่อภิกษุเหล่านั้นรับสารภาพว่าได้กระทำอย่างนั้นจริง จึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้าม ไม่ให้ทำอีก ถ้าฝ่าฝืนต้องอาบัติทุกกฏ^{๓๒}

๓.๔.๓ สิกขาบทที่เกี่ยวกับอากาศ

สิกขาบทที่เกี่ยวกับอากาศ คือ ปาราชิกกัณฑ์ ในหุตติยปาราชิกสิกขาบทที่ ๒ ว่าด้วยการลัก ทรัพย์ กล่าวคือ ทรัพย์ที่ไปในอากาศคือนกยูง นกคัคค แคนกกระหา นกกระจาบ ผ้าสาฎก ผ้าโพก หรือเงินทองที่ขาดหลุดตกลง ภิกษุมิได้ยจิตคิดจะลักทรัพย์ที่ลอยอยู่ในอากาศ เทียวแสวงหาเพื่อนก็ ดีเดินไปก็ดี ต้องอาบัติทุกกฏ หยุดอยู่ ต้องอาบัติทุกกฏ ลูบคลำ ต้องอาบัติทุกกฏ ทำให้ไหว ต้อง อาบัติถุลลัจจัยให้เคลื่อนจากฐาน ต้องอาบัติปาราชิก^{๓๓}

ในสิกขาบทนี้ คือ ห้ามไม่ให้ทำลายระบบนิเวศของป่า เช่น นก เป็นต้น ที่เป็นตัวช่วยใน การขยายป่าไม้ โดยการควบคุมแมลงและขยายพันธุ์พืชต่าง ๆ

๓.๔.๔ สิกขาบทที่เกี่ยวกับสัตว์

สิกขาบทที่เกี่ยวกับสัตว์ คือ ปาจิตตยกัณฑ์ ในสัปปาณกวรรคสิกขาบทที่ ๑ คือ สัญจิ จสิกขาบท ว่าด้วยการจงใจปลงชีวิตสัตว์ กล่าวคือ พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเช ตวัน อารามของอนาถปิณฑิกคหบดี เขตพระนครสาวตถิ ครั้งนั้น ท่านพระอุทายเป็นผู้ชำนาญใน การยิงธนูนกาททั้งหลายไม่เป็นที่ชอบใจของท่านๆ ได้ยิงมัน แล้วตัดศีรษะเสียบหลาวเรียงไว้เป็น ลำดับ ภิกษุทั้งหลายถามอย่างนี้ว่า อาวุโส ใครฆานกกาเหล่านี้ พระอุทายีตอบว่า ผมเองขอรับ เพราะผมไม่ชอบนกกา บรรดาภิกษุที่เป็นผู้มักน้อย...ต่างก็เพ่งโทษ ตีเตียน โพนทะนาว่า ไฉน ท่าน พระอุทายีจึงได้แก่งพรากสัตว์จากชีวิตเล่า แล้วกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระ

^{๓๑} วิ.ม. (ไทย) ๒/๘๗๘/๗๑๒-๗๑๓.

^{๓๒} วิ.ม. (ไทย) ๒/๘๗๙/๗๑๒-๗๑๓.

^{๓๓} วิ.ม. (ไทย) ๒/๙๓/๒๔๖ - ๒๕๖.

ภาคทรงสอบถามท่านพระอุทายีว่า ดูกรอุทายี ขาวว่า เธอแกล้งพราดสัตว์จากชีวิต จริงหรือ ท่านพระอุทายีทูลรับว่า จริง พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงติเตียนว่า ดูกรโมฆบุรุษ ไฉนเธอจึงได้แกล้งพราดสัตว์จากชีวิตเล่า? การกระทำของเธอนั้น ไม่เป็นไปเพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใสหรือเพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว ...พึงยกสิกขาบทนี้ขึ้นแสดงอย่างนี้ว่า “ภิกษุใด แกล้งพราดสัตว์จากชีวิต เป็นปาจิตติย”^{๓๔}

สัญญาจจสิกขาบท เป็นสิกขาบทเกี่ยวกับความจงใจปลงชีวิตสัตว์ สิกขาบทนี้มีสาเหตุมาจากพระอุทายีซึ่งในอดีตเคยเป็นนักยิงธนู และท่านไม่ชอบบิณฑบาต จึงยิงอีกาแล้วตัวหัวมาเสียบหลาวเรียงกัน ภิกษุทั้งหลายเห็นการกระทำของพระอุทายีไม่เหมาะสมก็ติเตียน ประณาม และนำเรื่องนี้กราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ ลำดับนั้น พระองค์รับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบถามเหตุ เมื่อพระอุทายีรับว่าได้ทำเช่นนั้นจริง พระองค์ทรงติเตียนโดยประการต่าง ๆ แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทว่า “ภิกษุใดจงใจฆ่าสัตว์มีชีวิต ต้องอาบัติปาจิตติย” การฆ่าสัตว์โดยเจตนา นับว่าเป็นความเหี้ยมโหดมาก ไม่เหมาะสมกับสถานะของภิกษุ แม้ฆราวาสบางคนก็ไม่ทำ ไฉนภิกษุที่เป็นพุทธสาวกจึงได้กระทำเช่นนี้ สิกขาบทนี้มีประโยชน์มาก โดยเฉพาะในสมัยปัจจุบันยังมีความจำเป็นที่จะต้องช่วยกันอนุรักษ์สัตว์ป่า เพราะสัตว์ป่ามีจำนวนลดลงทุกวันจนน่าเป็นห่วง รัฐบาลต้องออกกฎหมายคุ้มครองสัตว์ป่าและดำเนินมาตรการกับผู้ที่ยกสัตว์อย่างเด็ดขาด เพื่ออนุรักษ์สัตว์ป่าไม่ให้สูญพันธุ์ นอกจากนี้จะห้ามไม่ให้ภิกษุฆ่าสัตว์แล้ว พระองค์ทรงบัญญัติสุจิมรสิกขาบท สิกขาบทเกี่ยวกับการห้ามภิกษุไม่ให้ทำถ้องเขมด้วยกระดูกสัตว์ ด้วยงา หรือด้วยเขาของสัตว์ ภิกษุใดละเมิดไม่ปฏิบัติตามต้องอาบัติปาจิตติย^{๓๕}

๓.๔.๕ สิกขาบทที่เกี่ยวกับป่าไม้

สิกขาบทที่เกี่ยวกับป่าไม้ คือ ปาจิตติยกัณฑ์ ในภุตคามวรรคสิกขาบทที่ ๑ คือ ภุตคามสิกขาบท ว่าด้วยการพราดภุตคาม กล่าวคือ พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ อคคาฬวเจดีย์ เขตรัฐอาฬวี พวกภิกษุชาวรัฐอาฬวีทำนกรรม ตัดต้นไม้เองบ้าง ให้คนอื่นตัดบ้าง เทวดาผู้สิงสถิตอยู่ที่ต้นไม้ นั้น ได้กล่าวกะภิกษุนั้นว่า ท่านเจ้าข้า ท่านประสงคจะทำที่อยู่ของท่าน โปรตอย่าตัดต้นไม้ อันเป็นที่อยู่ของข้าพเจ้าเลย ภิกษุรูปนั้นไม่เชื่อฟังได้ตัดลงจนได้ แลฟันถูกแขนทรวงอกของเทวดา นั้น เทวดาได้คิดขึ้นว่า ถ้ากระไรเราพึงปลงชีวิตภิกษุรูปนี้เสีย ณ ที่นี้แหละ แล้วคิดต่อไปว่า ก็การที่เราจะพึงปลงชีวิตภิกษุรูปนี้เสีย ณ ที่นี้นั้นไม่สมควรเลย ถ้ากระไรเราควรกราบทูลเรื่องนี้แด่พระผู้มีพระภาคตั้งนั้นเทวดานั้นจึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค แล้วกราบทูลเนื้อความนั้นแด่พระผู้มีพระภาค^{๓๖} พระผู้มีพระภาคทรงประทานสาธุการว่า ดีแล้วๆ เทวดา ดินกหนาที่ท่านไม่ปลงชีวิตภิกษุรูปนั้น ถ้าท่านปลงชีวิตภิกษุรูปนั้นในวันนี้ ตัวท่านจะพึงได้รับบาปเป็นอันมาก ไปเกิดเทวดา ต้นไม้ใน

^{๓๔} วิ.ม. (ไทย) ๒/๖๓๑/๕๓๗-๕๓๘.

^{๓๕} วิ.ม. (ไทย) ๒/๖๓๒/๕๓๗-๕๓๘.

^{๓๖} วิ.ม. (ไทย) ๒/๓๕๔/๓๔๗-๓๔๘.

โอกาสโน้นว่างแล้ว ท่านจงเข้าไปอยู่ที่ต้นไม้นั้น ประชาชนพากันฟังโทษ ดีเตียน โพนทะนาว่า ไฉน พวกพระสมณะเชื้อสายพระศากยบุตรจึงได้ตัดต้นไม้เองบ้าง ให้คนอื่นตัดบ้าง? พระสมณะเชื้อสายพระศากยบุตรทั้งหลายย่อมเบียดเบียนอินทรีย์ อย่างหนึ่งซึ่งมีชีวิตะ. ภิกษุทั้งหลายได้ยินพวกเขาฟังโทษ ดีเตียนโพนทะนาอยู่ บรรดาที่มักน้อย... ต่างพากันฟังโทษ ดีเตียน โพนทะนาว่า ไฉน พวกภิกษุชาวรัฐอาฬวี จึงได้ตัดต้นไม้เองบ้าง ให้คนอื่นตัดบ้าง แล้วกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระผู้มีพระภาค ดังนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงดีเตียนว่า ดูกรโมฆบุรุษทั้งหลาย ไฉน พวกเธอจึงได้ตัดเองบ้าง ให้คนอื่นตัดบ้าง ซึ่งต้นไม้เพราะคนทั้งหลายสำคัญในต้นไม้ว่ามีชีวิตะ การกระทำของพวกเขาไม่เป็นไปเพื่อความเสื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เสื่อมใส หรือเพื่อความเสื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เสื่อมใสแล้ว ดังนั้น พระองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามว่า “พระบัญญัติ เป็นปาจิตติย ในเพราะพรากฏตคาม”

กฎตคามสิกขาบท เป็นสิกขาบทเกี่ยวกับการตัดต้นไม้ สิกขาบทนี้มีสาเหตุมาจากพวกภิกษุชาวเมืองอาฬวีทำการก่อสร้างจึงได้ตัดต้นไม้มาทำการก่อสร้าง และได้ทำความเดือดร้อนแก่เทวดาผู้สถิตอยู่บนต้นไม้ เมื่อเทวดาได้รับความเดือดร้อนจึงเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้ากราบทูลความทุกข์ของตน พระพุทธเจ้ารับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบถามหาสาเหตุ เมื่อภิกษุเหล่านั้นยอมรับว่าได้ทำเช่นนั้นจริง พระองค์ทรงดีเตียนการกระทำเช่นนั้นแล้วทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามว่า **“ภิกษุต้องอาบัติปาจิตติย เพราะพรากฏตคาม”** ได้แก่ พืชพันธุ์ ๕ ชนิด คือ (๑) พืชพันธุ์เกิดจากเหง้า ได้แก่ ขมิ้น ขิง ว่านน้ำ แผลง หัวหมู ฯลฯ (๒) พืชพันธุ์เกิดจากลำต้น ได้แก่ ต้นโพธิ์ ต้นไทร ต้นติปสี ฯลฯ) พืชพันธุ์เกิดจากตา ได้แก่ อ้อย ไม้ไผ่ ไม้้อ ฯลฯ (๔) พืชพันธุ์เกิดจากยอด ได้แก่ ผักบุ้งล้อม แม่งลัก เถาหญ้า นาง ฯลฯ (๕) พืชพันธุ์เกิดจากเมล็ด ได้แก่ ถั่ว งา ข้าว ฯลฯ^{๓๗} จะเห็นได้ว่า กฎตคามในที่นี้มีความหมายครอบคลุมพืชพันธุ์ในป่าทั้งหมด นับว่าได้ช่วยอนุรักษ์ป่าไม้ได้อย่างกว้างขวาง หากมีการปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด พระสงฆ์จะมีคุณค่าต่อพระศาสนาและสังคมไม่น้อยเลย

จะเห็นได้ว่า สิกขาบทที่นำมาเสนอในที่นี้ ล้วนมีความสำคัญต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเห็นได้ชัด พระพุทธเจ้าทรงมุ่งหวังให้พระสงฆ์เป็นบุคคลตัวอย่างที่ดีแก่สังคม มีการดำรงชีวิตอย่างเรียบง่ายเกื้อกูลต่อธรรมชาติอันเป็นเหมือนเวทีสำหรับฝึกกายและวาจาให้เรียบร้อยดีงาม พระองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทให้มีความสอดคล้องสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะถ้าทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดี ย่อมส่งผลต่อจิตใจให้ดีไปด้วยอันจะช่วยให้การปฏิบัติบรรลุเป้าหมายเร็วยิ่งขึ้น ฉะนั้น พระวินัยแต่ละสิกขาบทตั้งที่ได้ยกมากล่าวในที่นี้ จึงมีความเกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ถึงแม้ว่าพระวินัยนี้พระพุทธเจ้าได้บัญญัติขึ้นเพื่อใช้ปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลก็ตาม แต่ก็สามารถนำมาใช้กับสมัยปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

๔. สรุปวิเคราะห์

^{๓๗} วิ.ม. (ไทย) ๒/๓๕๕/๓๔๗-๓๔๘.

พระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และถนอมธรรมชาติ ตามพระธรรมวินัย เป็นกฎระเบียบที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้น เพื่อใช้ปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นสังคมตัวอย่างที่ดีแก่ประชาชนในการดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายให้สอดคล้องสัมพันธ์กับกฎของธรรมชาติและสภาพแวดล้อม เป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไปด้วย ทั้งปฏิบัติตนให้บรรลุคุณธรรมด้วย จึงได้ประโยชน์ทั้งสองทาง คือ (๑) ประโยชน์ของพระวินัยต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมี ดังนี้ คือ (๑) ช่วยป้องกันไม่ให้ภิกษุตัดไม้ทำลายป่า รวมทั้งพืชพันธุ์ทุกชนิด (๒) ช่วยป้องกันไม่ให้ภิกษุฆ่าสัตว์ (๓) ช่วยป้องกันไม่ให้ภิกษุทำลายดิน (๔) ช่วยสร้างจิตสำนึกในการรักษาสภาพแวดล้อมให้คงความสมดุลทางธรรมชาติ (๕) ช่วยป้องกันมลพิษทางอากาศ (๖) เป็นตัวอย่างในการดำเนินชีวิตแบบเรียบง่าย ไม่ทำลายธรรมชาติ (๒) ประโยชน์ต่อสังคม กล่าวคือ เมื่อพระสงฆ์ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัยแล้วย่อมทำให้สังคมนั้น ๆ อยู่อย่างสงบ ไม่เดือดร้อน จึงพอประมวลประโยชน์ของพระวินัยที่มีต่อสังคม ดังนี้ ได้แก่ (๑) ช่วยสร้างความมีระเบียบวินัยให้แก่สังคม โดยพระสงฆ์ปฏิบัติเป็นตัวอย่าง(๒) เมื่อภิกษุไม่ตัดไม้ทำลายป่าก็ส่งผลให้สังคมอยู่อย่างสงบสุข (๓) ทำให้ประชาชนเกิดศรัทธาเลื่อมใสในการประพฤติปฏิบัติของพระสงฆ์และปฏิบัติตาม

เพราะว่า มนุษย์มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างใกล้ชิด เพราะมนุษย์มีกำเนิดอยู่ภายใต้สิ่งแวดล้อม ดังนี้ ได้แก่ (๑) **ดิน** เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญอย่างหนึ่ง เป็นการ**ป้องกันการเสื่อมโทรมของดิน** กระทำได้โดยการทำดังนี้ คือ (๑.๑) ไม่ทำลายป่าไม้ (๑.๒) ไม่ทำไร่เลื่อนลอย (๑.๓) ปลูกพืชให้ถูกวิธี เช่น ปลูกพืชคลุมดิน ปลูกพืชหมุนเวียน (๑.๔) ปรับปรุงดินโดยยังใช้ปุ๋ยที่ผลิตจากธรรมชาติเพื่อเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ การตัดไม้ทำลายป่า การจุดไฟเผาป่า การทำไร่เลื่อนลอย เป็นการทำให้ดินเสื่อมคุณภาพ จะส่งผลให้การเกษตรเสียหาย และทำให้ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ (๒) **น้ำ** เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตทั้งมนุษย์ สัตว์และพืช ล้วนต้องอาศัยน้ำ น้ำมีอยู่มากมายทุกคนทุกแห่ง ทั้งบนดิน ใต้ดิน ในอากาศ หรือแม้ในร่างกายของสิ่งมีชีวิต ก็มีน้ำเป็นส่วนประกอบ มนุษย์ใช้ประโยชน์จากน้ำมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์จนถึงปัจจุบันการ**ป้องกันน้ำเน่าเสีย** กระทำได้ดังนี้ (๒.๑) จัดให้มีหน่วยงานอิสระมารับผิดชอบต่อปัญหา (๒.๒) มีมาตรฐานในการควบคุมเกี่ยวกับคุณภาพของน้ำและมาตรฐานน้ำทิ้ง (๒.๓) ทำการศึกษาวิจัย (๒.๔) การเผยแพร่ต่อประชาชน ประชาสัมพันธ์ให้รู้จักวิธีการใช้น้ำอย่างเหมาะสม (๒.๕) ออกกฎหมายควบคุมการปล่อยน้ำเสียลงสู่แม่น้ำลำคลอง โดยเฉพาะโรงงานอุตสาหกรรม (๓) **ป่าไม้** เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีประโยชน์ต่อมนุษย์และสัตว์ได้อาศัยป่าไม้ทำเป็นที่อยู่อาศัย ดังนั้น การ**อนุรักษ์ป่าไม้** ได้แก่ (๓.๑) วางมาตรการอย่างเข้มงวดต่อการรักษาป่าแบบถาวรไม่ทำแบบไฟไหม้ฟาง (๓.๒) ประกาศพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งอุทยานแห่งชาติและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า (๓.๓) ปรับปรุงแก้ไขพระราชบัญญัติป่าไม้ให้ทันสมัย (๓.๔) กำหนดบริเวณที่ทำกินให้แก่ชาวเขาอย่างถูกต้อง (๓.๕) ริบเร่งสร้างสวนป่า ปลูกป่า (๓.๖) ทะนุบำรุงป่าที่ติดอยู่แล้วให้คงสภาพความเป็นป่าที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น (๓.๗) ปฏิรูปที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพ โดยคำนึงถึงฐานะ อาชีพ กิจการ ขนาดของครอบครัว (๓.๘) ส่งเสริมช่วยเหลือเอกชนและชมรมต่างๆ ในการปลูกป่า (๓.๙) กำหนด

วิชาอนุรักษธรรมชาติไว้ในหลักสูตรของการศึกษาทุกระดับชั้น (๓.๑๐) ประชาสัมพันธ์ทางสื่อสารมวลชน (๓.๑๑) ป้องกันไฟฟ้า (๔) **อากาศ** เป็นทรัพยากรธรรมชาติอย่างหนึ่งที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ สัตว์และพืช อากาศที่มนุษย์หายใจเข้าไปเป็นอากาศที่บริสุทธิ์ประกอบด้วยออกซิเจน ๒๐.๙๔% ไนโตรเจน ๗๘.๐๙% คาร์บอนไดออกไซด์ ๐.๐๓% และก๊าซอื่นๆ อีก ๐.๐๑% มนุษย์และสัตว์สามารถการควบคุมป้องกันและแก้ไขอากาศเป็นพิษ ดังนี้ ได้แก่ (๔.๑) ควบคุมแหล่งอันเป็นต้นตอของอากาศเป็นพิษ เช่น การใช้เชื้อเพลิง การเผาไหม้ ควบคุมปริมาณของสารพิษที่ออกมาจากปล่องควัน หรือท่อไอเสีย ควบคุมสถานที่ตั้งโรงงาน และตรวจสอบสภาพอากาศอยู่เสมอ (๔.๒) ควบคุมโดยการใช้กฎหมาย (๔.๓) การศึกษาวิจัย (๔.๔) การเผยแพร่ความรู้แก่ประชาชน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

(๑) หนังสือ

ธีระพล อรุณะกสิกรและคณะรวบรวม. **พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๔๒.

ประชา หุตานิวัตร. **การเมืองสีเขียว**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิเด็ก, ๒๕๒๒.

พระเทพเวที(ประยุทธ์ ปยุตโต). **พระกับปามีปัญหาอะไร**. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๔.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **คนไทยกับป่า**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม. โรงพิมพ์สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๓๗.

_____. **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกลคิมทอง, ๒๕๔๒.

พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๒๙.

พระมหาจรรยา สุทธิญาณ. **พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญการพิมพ์, ๒๕๓๖.

ภัทรพร สิริกาญจน. **หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ. แนวคิดและบทบาทของพระคำเขียนสุวณโณ ในการพัฒนาชุมชน**. งานวิจัยเสนอต่อสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กุมภาพันธ์ ๒๕๓๘.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี**. ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก. ๒๕๐๐.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. **อรรถกถาภาษาบาลี** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๒.

(๒) วารสาร

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส อินทปัญโญ). พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ป่า. ในนิตยสารเสขิยธรรม ปีที่
๒ ฉบับที่ ๙. มกราคม-กุมภาพันธ์ ๒๕๓๕.

๒. ภาษาอังกฤษ

(1) Book

Norman, K.R. (Tr.), **Theragatha**, London: Pali Text Society. 1969.

UNEP, World soil polic, **United Nations Envir**, Programme. Nairabi. Kenya, 1982.

Wickkremesinghe, K.D.P, **The Biography of the Buddha**. Columbo: J.W.Mawata,
1972.